

БІБЛІОТЕКА „ДЗВОНІВ“, Ч. 28

Проф. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

**УКРАЇНСЬКА ШЛЯХТА
В ГАЛИЧИНІ НА ПЕРЕЛОМІ
XVI. I XVII. В.**

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Л Ъ В І В

1 9 3 8

Проф. МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

**УКРАЇНСЬКА ШЛЯХТА
В ГАЛИЧИНІ НА ПЕРЕЛОМІ
XVI. I XVII. В.**

Українською шляхтою починає наше громадянство щораз більше цікавитись. Всі справи, звязані зо шляхотською проблемою, стають предметом загального зацікавлення. Таким чином українська суспільність хоче направити бодай частинно всі занедбаня супроти нашої шляхти впродовж останніх кількох десятиліть, які немало пошкодили загальнонаціональній справі.

Демократично-ліберальна духовість, що ще донедавна була панівним світоглядом галицького громадянства, причинилася головню до того, що в національнім житті Галичини шляхотську проблему зовсім занедбано і відсунено на задній плян. Щобільше, загальне наставлення було того роду, що шляхотство це не тільки історичний пережиток без ніякого значення, але й щось таке, що грохи навіть дискваліфікує людину в громадянськім огляді. Такі погляди були настільки сильно закорінені, що український шляхтич звичайно, коли він виходив з низів загонової шляхти і вступав в ряди нашої інтелігенції, під натиском „громадянської опінії” намагався затерти сліди свого шляхотства і якнайбільш рішуче й радикально його відректися, щоб тільки його не підозрівали в назадняцтві. Характеристичний приклад, як серед української інтелігенції трактовано шляхотство, подає у своїх споминах Євген Олесницький, згадуючи, що в домі його батьків старими родинними шляхотськими документами накривали горшки.

Ясна річ, в такій атмосфері не могло зродитись у громадянстві відповідне зрозуміння для проблем української шляхти, ані заінтересування для її специфічних потреб. Наслідок був такий, що загонова шляхта, скупчена по своїх шляхотських селах, позбавлена свого проводу, себто власної інтелігенції — бо, як згадано, вона відрікалась свого шляхотства і тим самим затрачувала духовий звязок з рідним докільям — заклепилась сама в собі. Через те в загальнім розвитку української національної думки в Галичині відібрано загоновій шляхті, як цілості, як окремій суспільній групі, змогу тісніше звязатись з нешляхотським громадянством і працювати для загальної справи. Бо передумовою того звязку поставлено українській шляхті її самозаперечення, чого вона не могла виконати, бо високо цінила свою станову окремішність. Так жила вона своїм власним життям, з пієтизмом зберігала свій притаманий побут, свої звичаї і традиції.

Що такий стан виходив на шкоду національній справі, стає аж тепер очевидне, коли завдяки основній переоцінці громадянських варгостей починаємо розуміти, яке значення мають для повного розвитку народу такі імпондерабілія, як почуття родовости, зами-

лування до традиції, прямування до вищих форм громадянського життя, сильно розвинене почуття честі, громадянська відвага, розмах і бравура. Бо такими прикметами відзначався життєвий стиль нашої історичної провідної верстви, а не можна заперечити, що багато з того залишилось і до наших днів серед нащадків тієї верстви.

Це зрозуміння для шляхотських проблем зросло з загальним духовим переломом серед нашого громадянства, який почався ще перед великою війною завдяки історичним творам Вячеслава Липинського, а довершився зовсім аж в останніх роках. У зв'язку з тим змінився загальний підхід до нашої бувальщини, а зокрема до історії української шляхти. Аж завдяки новим оцінкам, вільним від упереджень попередньої доби, показалося, що українська шляхта записала своїм державотворчим хистом і своєю шаблею неодну золоту сторінку в історії нашої Батьківщини. Такий наприклад джерельно проведений доказ В. Липинського, що в армії Великого Гетьмана було около 7 тисяч української шляхти і що з її рядів геніальний гетьман дістав великих полководців, організаторів, політиків і дипломатів, — не міг залишитись без значення в еволюції поглядів нашого громадянства на шляхотську проблему. Врешті зовнішні обставини останніх років ще більше розбудили загальне заінтересовання тією справою.

Сьогодні вже дуже відчуваємо недостачу основної історичної монографії про українську шляхту взагалі, а зокрема про галицьку. Але така річ може бути продуктом довгих історичних дослідів. Поки те зреалізується, пересічний громадянин, що не має змоги сам пірнути в історичні архіви, мусить вдоволитись в дослідженню минувшини нашої шляхти принагідними працями. Українське видання монументальної книги „*Z Dziejów Ukrainy*“, яка дає незвичайно багато матеріялу для пізнання минувшини української шляхти — це покищо надалі тільки побожне бажання.

Щоб прогалину якнебудь заповнити, видавництво „Дзвонів” вважало за корисне видати окремою книжечкою студію Михайла Грушевського про галицько-волинську шляхту з VI. тому його „Історії Русь-України”. Це було тим більш вказане, що його історія це вже бібліографічна рідкість. В цім виданні доповнено студію замітками, які поробив, вміщаючи її у своїм збірнику, Вячеслав Липинський, досі найбільший знавець бувальщини української шляхти.

МИХАЙЛО ДЕМКОВИЧ-ДОБРЯНСЬКИЙ.

В різних землях, підо впливом обставин політичних, економічних, колонізаційних, ті національні відносини уклалися нерівно, не однаково виглядали в тім переломовім моменті, й тому мусимо їх оглянути зокрема, або поясами, в яких були з того погляду відміни.

В Галичині переміни, як ми знаємо, наступили з того погляду найскоріше і найсильніше. Як я вказував на своїм місці, уже підчас боротьби за ту землю, в 1430—1370-х рр. вищі упривілейовані верстви української людности були тут сильно захитані й ослаблені¹⁾. Все, що взяло якусь діяльнішу участь в обороні тієї землі, коли не згнуло в самій боротьбі, мусіло з перемогою Польщі або емігрувати до земель волинських, побужських і т. ін. або впасти в долину через утрату, конфіскації майна. На їх місце і взагалі — де відкривався якийсь простір упривілейованій колонізації, польський уряд вводив упривілейовані елементи польські й усякі прихожі, на яких міг числити як на своїх прихильників. Щедрою рукою роздаються земельні надання — і цілі великі округи, правдиві князівства, як Ряшівська волость Яна Пакослава, Самбірщина Спитків, Ярославщина Тарновських, як величезні лятифундії Одровонжів, Кмитів, Бучацьких, — і поменші маєтності, сконфісковані від власників-тубільців, чи забрані за недостатчею документів на право володіння від різних *nullo jure possesores*, і села свобідних селян. Поляками, або різними приходнями, що йшли в службу полякам, обсаджують усі вищі адміністраційні уряди. В великих масах вводять польський і іноплемянний елемент у склад міщанства, а навіть і селянства — в села організованих на німецьким праві.

Поруч того чужого панства на переломі XIV. і XV. вв. ще в значнім числі держаться останки тубільних родів, але загалом взявши вони вже тоді відсунені на другий план. Цікавий образ тих відносин дає нам напр. склад третейського суду, зложеного в 1404 р. в Медиці в спорі Ягайла з Єлисаветою Пилецькою. В нім із місцевих достойників і панів виступають: Мацей, єпископ перемиський, і Офанасій владика, Ян з Тарнова, староста руський, Кміта, воєвода сандомирський, Іво з Клециці, Яшко з Ряшева, Бенко з Жабокрут, Яшко Мазовшанин, Миколай з Куликова, Яшко Клюс, Кристин з Марцилкович, Миколай Петроський (чи Пшерозький), Яшко Фортуна, Франциск Борснич, Грицько Соколецький, Андрійко і Грицько Бибельські, Грицько Кердейович, Гліб Дядкович, Волчко Преслужич, Данило Задеревницький, Костьо Солнечкович, Костко, суддя

¹⁾ Див. в т. IV. с. 61—2, V. с. 20—3.

перемиський, Яцко сяніцький, Васько Тептюкович, Михайло Процович, Драгут (вор. Драгин) Волох, Ходко Чемер, Юрій і Васько Мошоничі, Волчко Кузьмич, Михайло Сенькович, Іван Данславич, Олешко Грудкович, Васько Чорткович²⁾. В цім реєстрі поважніших „шляхтичів і земян Руської землі”, як їх називає документ, — а властиво частини її, головню Перемищини, українці, як бачимо, виступають ще в дуже поважнім числі (ряд їх, очевидно, розпочинає Гринько Соколецький, і до кінця з винятком того Драгина Волоха, це мабуть самі українці, як у переважній частині виразно показують це їх імена). Але фігурують вони всі на другім пляні, по поляках, і серед них нема ані одного достойника з винятком Костка Болестрашицького, судді перемиського і також судді селяніцького, урядників зовсім невисоких (це діється ще перед реформою галицького судівництва).

Подібне бачимо і в східній Галичині, де в першій половині XV. в. ще чимало виділе замощного українського панства, але також без впливових позицій, на другім пляні. Між шляхетськими підписами на акті конфедерації землі Львівської й Жидачівської більшу частину творять імена української шляхти, що і в самих іменах своїх ще задержує національний характер, а інколи уживає і українських печаток — як Юрша з Ходоровстава, Станко з Давидова, (в 1410. він зветься ще Осташко з Давидова), Дмитро Лагодівський, Мартин Каленик з Підгаєць, Михно й Пашко з Борщова, Юрій з Мальчиць, Сенько Галка з Іляшова, Сенько з Нагорець, Олехно, Марко і Ленько з Дрогошова, Петро Волчко з Коледенець, Стецько, Описько й Стецько-Ілько з Черкасів, Дмитро з Унятич, Федько з Чолганець, Федько і Стецько з Млиниці, Дмитро й Яцко з Дідошиць (Дідушицькі), Яцко з Рожнитова, Андрейко зо Сваричова, Івацко з Дуліб, Іван з Кошави, Олекса й Лучка з Витвиць, Данько, Мика і Сенько з Балциць, Яцько з Новоселиць³⁾.

Все таки, хоч зрідка, бачимо українські імена на урядах і достойностях тих земель і XV. в. — чи виборних шляхетських (по реформі), чи королем іменованих. Такий Сенько з Сіннова (de Sycnowi), підкоморій і титор перемиський під час конфедерації 1436—7 р., Ігнат з Кутиць, довголітній суддя галицький (1438—1471), Васько з Риботич, суддя перемиський (1460—7), перед тим підсудок, Яцко Бибельський і Олехно *alias* Alexander Порохницький, стольник і підстолій перемиські, Гліб-Миколай з Сіннова,

²⁾ Документ у бібл. Чорторийських у двох оригінальних текстах — українським і латинським. Перший виданий в Актах Ю. З. Р. I. ч. 9 і у Головацького, нове факсимільне видання в Палеографических снимках I. ч. 31, текст латинський видано в т. IV. Kodeks Małopolski ч. 1084. В українським тексті деякі польські імена зукраїнішені, в латинським навпаки, тому треба оглядатися на обидва. Порівняти з тим реєстром деякі згадки останньої чверти XIV. і перших років XV. — як продажний контракт на Каленяків монастир 1378. р. Акта g. ziem. II. ч. 9), де зустрічаємо ще старого Ходка Бибельського з синами, Дворсковичів, Дрозда, Васька Кузьмича й ін., там само, IV. 19, V. 14 і ін.

³⁾ Akta grodz. i ziem. VII. ч. 55, опис печаток тамже с. 108—9, кириличні написи мають вісім печаток, деякі мають написи латинські, але з українськими формами імен — як Michn. de Borsofsky, Ilko Stecko dominus de Sirkaz (Іає) konis de Dzadosicze.

підсудок (1472—7), а навіть і на каштелянстві перемиськім засідав один із Порохницьких (1449—54)⁴).

Але був то водночас час, коли ті видніші українські роди, які задержалися в вищій верстві місцевої шляхти, швидким темпом затрачували свою національність і безслідно розпливалися в польським елементі. Спільність класових інтересів і бажання зрівнятися не тільки *de jure*, але і фактично з упривілейованим польським панством, доступити тієї повноти вигід і почестей, на які могли числити шляхтичі чи магнати польські, впливи шляхетської культури й католицької стихії, яка розвивалася тут же під боком і заливала, що далі то більше, українські землі, нарешті — мішані шлюби з поляками і навідворот — всі ці чинники і впливи, про які ще будемо говорити, робили своє діло дуже скоро. „Коли траплялося, — писав потомок одної такої спольщеної фамілії Ян Порохницький, архієпископ львівський і великий протектор єзуїтів, описуючи з фамільних традицій цей процес польщення Руси, — що була панна одначка з маєтністю, або вдова багата, то королі своїх поляків-шляхтичів посилали до Руси, помагали їм своїми впливами і так, женячися счаста, наповнили Русь і запровадили віру правовірну католицьку римську; решту зробила пильність пастирів, так що й найбільші панове з Руси перейшли до єдності з римським костелом, покинувши грецьку схизму”⁵). Розуміється, звести так багато до цього впливу мішаних шлюбів, як то робить той автор, не можна, але вони також мали своє значіння — не тільки на перехід маєтків у польські руки, а й на польщення самих фамілій. Так у тій самій родині Бибельських — одної з найможніших українських родин Галичини, з якої виводив себе архієп. Порохницький, внучка Ходка Бибельського Духна заміжна була за поляка Яна Бажі (Barzu з Болозова⁶) і підсилений маєтком Бибельських рід цей зайняв в XVI. в. високе становище, займав високі сенаторські уряди, неприступні для Бибельських. З другого року з 1441. р. маємо напр. шлюбну умову Сенька Бибельського з Фредром з Плішович, де Фредро, сватаючи свою доньку за нього, звязує його умовою, що Сенько має „вихриститися” перед шлюбом, розумій — на латинську віру: „Шл. Фридро з Плішович — читаємо в акті — й шл. Яцко з Библа з братом своїм уложили між собою таку добровільну угоду, що Фридро просватав доньку свою Ядвигу за Сенька з Бидла, з такою умовою, що подружжя має бути довершене за чотири роки, і з тим весілля⁷), а коли котра сторона не дотримає, з виїнятком смерти, то має заплатити другій стороні тисячу гривен заруки, а Сенько під такою ж запорукою має вихриститися перед подруж-

⁴) Дати про них в індексах відповідних томів Akta gr., i ziem.

⁵) Витяги з тієї фамілії ної хроніки архієп. Порохницького, писаної в першій чвертині XVII. в., в XLVIII. т. Записок, с. 6.

⁶) Походження роду не ясно, але вже в I-ій пол. XV. в., коли міркувати з імен, був то в кожному разі рід спольщений. Як документальна ілюстрація таких шлюбів — одна з багатьох послужить напр. і отся: gen. Oluchna de Hegmalow consors gen. Alberti Swathek de Vyasd iudicis castr. leopoliensis — Akta gr. i ziem. VII. ч. 53.

⁷) in quatuor annis debet fore copula et cum hoc nupcie.

жям⁸⁾, і Фридро має дати Сенькові за тою дівчиною двісті гривень готовими грішми й стільки ж в одежі, а Сенько має заплатити жінці своїй Ядвізі віна і виправи 600 грив. на половині тих маєтностей своїх, що йому припали при поділі⁹⁾).

Може свідками таких переходів, що в тишині фамілійних і всякого роду приватноправних відносин робилися в великій масі продовж XV. і XVI. вв., служать подвійні імена, які зустрічаємо в другій половині XV. в. у різних репрезентантів українських панських родів Галичини: Costhko alias Joannes Порохницький, Joannes alias Hryczko Бибельський, Гліб-Николай з Сіннова, й т. ін.¹⁰⁾. Взагалі історія польщення тих українських родів, наскільки можемо її слідити хоч би на підставі документальних вказівок, не була сліджена досі, хоч із становища культурної історії має воно чималий інтерес.

В XVI. в. можних родів, які б держалися української народности, в Галичині майже нема вже¹¹⁾. Мало було вже навіть заможнішої шляхти — яка б держалася української народности. В звісних петиціях до митрополита в справі галицької єпархії 1539—40. рр. напр. беруть участь такі галицькі шляхтичі: Марко Шумлянський,

⁸⁾ et etiam Senko sub eodem vadio debet se baptizare prius quam copulam contraheret.

⁹⁾ Atka gr. i ziem. XIII. ч. 1491.

¹⁰⁾ Akta gr. i ziem. VII. ч. 63, IX. ч. 81 і 110, й індекси т. XIII. і XVII.

¹¹⁾ Із старих тубільних родів в XVI. в. Яблоновський (І. с. с. 288) вичисляє такі магнатські фамілії: Липських (потомків Дмитра з Горая, обдарованого Казимиром великими маєтностями в Холмщині), Чурилів (з того ж роду), Бибельських-Новомійських, Дершняків, Ходоровських і Жоравинських, Струсів і Дрогоївських — все гербу Корчак. Даниловичів, Дідушицьких і Тарновських — гербу Сас. Інших гербів — Кердеїв, Ваповських, Лагодовських. З війняком Лагодовських, що ще в середині XVI. в. документують свою українську національність опікою над унівським монастирем, всі інші не донесли свого українського характеру до половини XVI. в., а переважно стратили його ще до початків того століття.

^{*} З огляду на зацікавлення, яке будять порушені тут питання, дозволяємо собі тут і в кількох дальших місцях навести ін екстенсо із „Zgodeł dziejowych“ Олександра Яблоновського цитовані проф. Грушевським уступі. Редакція пропамятної книги „Z dziejów Ukrainy“ (В. Липинський).

„З природи речі в Україні поважне місце — пише Ол. Яблоновський — повинно було займати можновладство українського походження. Можне боярство було там могутнє вже за Руриковичів і не могла його тепер відсунути на бік нова зверхня влада — в особі Казимира В. і його наступників. Справді так теж сталося. Міркуючи з безпосередніх наслідків, можемо напевно прийняти, поминаючи вже ноторичні дані, що перші польські володарі втримали, прихильне собі, чи поєднане з собою, можне боярство при їх дотеперішніх добрах“. Далі автор вичисляє ті старобоярські українські роди, що наведені вище у проф. Грушевського. Додаймо тільки, що до боярських родів українського походження зачисляє Ол. Яблоновський ще під знаком запиту і Комарницьких г. Юноша. Вкінці „посереднє огнище між групами старо-українською і щиро-польською творили — на думку Ол. Яблоновського — дома, що прибули до Галичини за володіння Опольчика — із Шлеську чи Моравії — як дім Гербуртів, г. Павенжа, а без помилки і Фредрів гербу Боньча (може з Угорщини)“. А в іншій місці пише Ол. Яблоновський ось що: „Така численна коляс в Галичині, і по всіх українських землях, кляса боярів тепер під кінець XVI. в. ледве сліди залишила по собі. Розломилася вона тут і похилилася в двох протилежних напрямках: одна її частина дісталася щасливо до гурту шляхти-землевласників, обдарованих польським правом. друга впала на становище простих замкових слуг та служак і т. ін.“ (стр. 175—176).

Іван Станимирський, Іван і Стефан Демидецькі, Никандро Свистельницький, Михайло і Марко Балабани, Павло Желиборський, Іван Лопатка, Петро Угорницький, Васько, Труфан і Іван Грабовецькі, Іван і Павло Загвоздецькі, Олехно Замостський, Іван Дубровицький, Василь і Юхно Ярмолинські, Костюк і Федор Яські, Петро Сербин, Іван і Олехно Чолганські, Іван і Васько Рожнитовські, Рашко і Стефан Сваричовські, Діонісій і Іван Горбачовські, Іван і Павло Самбори, Михайло й Яцко Ячницькі¹²). Одначе з них лише кілька фамілій належать до середньої, заможної шляхти — Балабани, може Демидецькі, Чолганські; інші — рядова, або й зовсім дрібна шляхта, як Грабовецькі, Дубравицькі (Дубровські), Рожнятівські, Сваричівські, Ячницькі і т. ін.¹³).

Тої дрібної — і ще дрібнішої української шляхти було в XVI. віці в Галичині багато (особливо в Перемиській землі), і до неї в XVI. в. прилучаються, розмножившись і підупавши ще більше в своїм упослідженні — відсунені від усього, що несло доходи і впливи, — майже всі ті українські роди, які не вигасли й не спольщилися впродовж XVI. віку. От який катальог тієї української шляхти з першої половини XVII. в. дають галицькі акти¹⁴). В галицькій землі виступають Березовські, Волковицькі, Голинські, Грабовецькі, Дрогомирецькі, Желиборські, Жураківські, Кнегинецькі, Креховецькі, Мединські, Свистельницькі, Сулятицькі, Струтинські, Татомири, Угерницькі, Хотимирські; в Львівській: Балицькі, Винницькі, Витвицькі, Гошовські, Дубровські, Копецькі, Лозинські, Підвисоцькі, Підлісецькі, Плетенецькі, Погорецькі, Попелі, Передримирські, Свирські, Сегининовські, Сроковські, Чолганські; в Перемиській: Бачинські, Березницькі, Билинські, Боярські, Братковські, Винницькі, Височанські, Городинські, Городиські, Добрянські, Желиборські, Ільницькі, Кальнофойські, Коблянські, Комарницькі, Копистинські, Криницькі, Крушельницькі, Кульчицькі, Литинські, Луцькі, Монастирські, Матковські, Пацлавські, Підгоро-

¹²) Акты Зап. Рос. II. ч. 193 і 198.

¹³) Пор. у Яблоновського опр. с. с. 369 і далі, п'ястим.

*) „Дрібна гніздова українська шляхта”. Аджеж мусимо ще трохи затриматися — пише Ол. Яблоновський — над деякими характеристичними рисами, що вдаряють дослідника, коли розважає він спосіб розросту і розміщення ноторично знаних або хоч би менш сумнівних гніздових староукраїнських родів. А в загальнім гурті галицької шляхти це не малий почот! Наперед і передовсім роди і доми, що носять на щиті гербовий знак Сас (є тих родин понад 50, стр. 340) — це хіба без винятку сама Русь, дарма, що легенда виводить їх ніби спільного предка з-поза Бескидських гір, з середовища угорської Волощини. Зараз за ними, щодо сили і числа, ідуть ті, що носять на щиті Врубя — гербу Корчак (та група обіймає коло 40 прізвищ, стр. 341), подібно ж, бодай не всі роди — первісна Русь. Також виключно, хоч не в такім розгалуженні, тільки староукраїнські роди чваняться гербами: Кедрея — скоріш вже турецького, ніж угорського походження, Салава, Голобок. І стільки! Решта ж ноторично староукраїнських родів пристосувала свої первісні печатні знаки до постати уформлених уже польських гербів, або прибрала собі просто такі. Частіш від інших такі, як: Нечуя, Сулима, Юноша, Яструб, Остоя”.

¹⁴) У Лозинського Prawem i lewem I² с. 290—1 (тут же характеристика тої ж дрібної шляхти). Катальог не повний; я доповняю його теж без претенсій на повноту.

*) Ол. Яблоновський, вичисляючи „Галицьку гніздову шляхту, що трималася своїх гнізд під кінець XVI. в.”, крім вище згаданих без сумніву українських родів, подає ще ось такі роди:

децькі, Попелі, Радилівські, Ритаровські, Селецькі, Созанські, Смеречанські, Ступницькі, Терлецькі, Турецькі, Турянські, Тустановські, Унятицькі, Уруські, Яворські, Яминські, Ясеницькі; в Сяніцькій: Добрянські й Лозинські. Переважно це були старі роди, що великими гніздами сиділи, розмножившись на своїх дідинах і поділившись на різні галузи з різними характеристичними прізвищами й „придомками”, як напр. Княгиницькі-Проскурчата, Калиновята, Сенковята Жураківські; Лехнівські, Йосиповичі, Якобшовичі; Чайківські Беренди, Солонинки, Трунковичі; Пацлавські, Грицьковята й Іскрята й т. ін.¹⁵⁾ Належали вони до двох специфічно-українських гербових груп — Сас і Корчак (особливо до першого); походження й розповсюдження серед тієї української шляхти тих гербів залишається невиясненою і небезітересною з культурно-історичного становища загадкою¹⁶⁾. Наскільки розмножена була та українська

В Галицькій землі: Беднавські, Блудницькі, Частиловські, Черленівські, Думидецькі, Грабовські, Гниледькі г. Сас, Креховські г. Сас, Кунашівські, Ліханські, Оріховські, Обертинські г. Сас, Підвербецькі, Поплавницькі, Шумлянські, Студинські г. Голобок, Загойські, Живачовські. У Львівській землі: Белзецькі, Боршовські, Боросьнівські г. Сас, Чайковські, Темеринські, г. Сас, Гармановські, Яструбські, Нараєвські, Печихойські, Рожнятівські г. Сас, Стрепівські, Сваричевські г. Сас. В Перемиській землі: Бориславські, Баранецькі г. Сас, Бистриєвські г. Сас, Хлопчицькі, Хлопці, Чижовські, Домбковські, Дембовські, Дубовлинські, Ясенські г. Сас, Колодницькі г. Сас, Корчинські г. Сас, Кропивницькі г. Сас, Крушельницькі г. Корчак, Купятицькі, Любинецькі, Ловецькі, Моравські, Новосельські г. Сас, Новошицькі, Опарські, Ортинські, Рогозинські, Рончидькі, Сенивські, Слонські, Шептицькі, Тарановські, Волоосецькі г. Сас, Жупанські. В Сяноцькій землі: Буковинські, Ліщинські, Лозинські г. Сас” (стр. 330—333).

З родів тих ті, що вживають гербів: Сас, Корчак, Голобок (підкреслені), є, як знаємо, без сумніву українського походження, а що торкається решти, то давність оселення (гніздове вже в XVI. в.!) також промовляло б за місцевим походженням, однак наукова точність наказує прийняти в цілому думку Яблоновського, що „супроти факту, що шляхта українського походження прибрала з часом польські герби, не легко тепер без спеціальних дослідів в тім напрямі відрізнити її від родів широпольського походження, які прибрали тут у Галичині назви від отриманих надань”. (стр. 343).

„Величезну ж, просто вдаряючу скількість шляхотських прізвищ, взятих від місцевих Галичин, висноється тим, що, супроти багатьох окремих причин (яких ми вже торкалися), причинився до того немало і сам звичай прибирати окремі назви для кожної віддільної галузи і галузки навіть роду, що розроджувався. Обмежуючись тільки до староукраїнських родів, бачимо наприклад, що: Боратинські г. Корчак, в перемиській землі, виокремлюють зо свого гнізда: Мальчицьких, Домбровських і т. ін., Гороховські г. Юлоша в тій же землі дають початок: Германовським, Комарницьким, Київським (с. 352).

Примітки Редакції „Z dziejów Ukrainy”.

¹⁵⁾ Див. у Яблоновського с. 353 і Лозинського I. с.

^{*)} Прізвища серед Терлецьких — Пише Ол. Яблоновський — Поповята; Селецьких — Грицьковята, Дзюрді; Блажовських — Чех, Соха, Телєпа, Іванковята; серед Комарницьких — Янковята, Дудичі; Турянських — Головачі, Луї; Созанських — Прасоли, Вороновичі; Винницьких — Мукаші, Опошти; Яворських — Мриглодовичі; Попелів — Тарапатичі, Петельчичі (Хвостяки — Лозинський, стр. 291); Братковських — Пугачі; серед Крушельницьких — Вовк, Головка, Поповята, Блищичі; Сваричевських — Чепелі; Хоєнських — Костровичі; Сосновських — Феціоловичі; Черноловських — Орешковичі; Пясецьких — Скоциласи; Грушецьких — Жаковичі; Ставських — Біліни, Сиви; Коморовських — Мальхеровичі.

¹⁶⁾ Див. про те прим. 4.

шляхта, дають поняття шляхетські пописи з першої половини XVII віку. Так на пописі шляхти Львівської землі 1621. р. на 628 загального числа шляхтичів ставилося 43 Чайківських, 34 Гошовських, 40 Витвицьких. На пописі Перемиської землі 1648. р. на загальне число близько 1000 шляхтичів ставилося: 70 Яворських, 46 Кульчицьких, 36 Винницьких, 23 Билинських, і т. ін.¹⁷⁾. Подробиці пописів про узброєння і виряд шляхти на тих пописах дають нам цікаву характеристику і матеріального становища тієї шляхти. Дуже воно було незавидне. Не то що дуже мало було між нею таких, що могли привезти з собою який збройний почот — а навіть і такі, що могли хоч особисто явитися „конно і оружно”, були між ними в меншості. Напр. з 43 Чайківських тільки трьох ставилося на попис на конях, решта пішаком. Всі 40 Витвицьких — всі піші і ін. Попис львівської шляхти 1628. р., даючи докладніші вказівки про узброєння пописаної шляхти, дає ще сильніші подробиці тієї шляхетської бідноти, показуючи, що у багатьох не тільки коня, а й порядної зброї не було. Напр. шл. Гриць Волчкович Ясеницький з Ясенищ ставився пішо бодай з шаблею і полгаком, але шл. Іван Волчкович Ясеницький явився пішо тільки „з кием”; шл. Роман Гошовський іменем Антона Гобріча Гошовського, батька свого, хорого на той час, теж пописався тільки „з кием”; шл. Федор Гошовський Клецькович ставився пішо з шаблею і полгаком, але шл. Стець Андроникочич Гошовський був на пописі пішо тільки з малашем, шл. Федор Шумлянський з Браткович був пішо „з кием”, шл. Григорій Рудницький з Браткович ставився пішо з шаблею й полгаком, шл. Іван Заплатинський з Осталович пішо з шаблею, сокирою і „пташою рушницею”, і т. ін.¹⁸⁾.

Незаможність не давала тій шляхті спромоги досягнути і того не високого рівня освіти й культурности, на якому стояла заможніша — польська і спольщена шляхта. Це не волею, а неволею держало її ближче народніх мас і зберегло її українську народність, не тільки в XVII. і XVIII. вв., а й пізніше — аж до наших часів. Ця шляхта залишається вірна своїй „руській” вірі, старим традиціям — в XVII. і XVIII. вв., як в XV. і XVI., ці Васьки, Федьки, Грицьки зо своїми часто не менш характеристичними прізвищами — Пугачі, Колодруби, Вобки, Голєвки, Тарапатичі, Поповята, і т. ін. сильно відбивають від Прецлавів і Прандотів, Збожних і Щенсних, шляхти польської, gente чи natione¹⁹⁾) В них живе почуття своєї національности і вони не пропускають часом нагоди заманіфестуватися як репрезентанти „всєї Руси”, як вона в неясних, невиразних, але широких до безмежності контурах рисувалася тим західнім пограничникам її, стелячись і ховаючись у неясних горизонтах Сходу.

При польській конституції, що принципіально уважала всіх шляхтичів за рівних, без різниці заможности, освіти, почестей і урядів, а всякі справи рішала голосуванням присутніх, — ця дрібна шляхта, творячи більшість шляхетської людности, могла б правити своїми землями й повітами, проводити своїх людей на уряди й на-

¹⁷⁾ Цифри з пописів підраховує Лозинський оп. с. I. 339—40, 342.

¹⁸⁾ Ки. львів. гр. 380 с. 2581—5.

¹⁹⁾ Пор. Лозинського с. 291.

давати тон в провінціональнім житті. Але до того бракувало їй солідарности, яснішого суспільно-політичного чи національного світогляду, бракувало організації, і вона звичайно все і всюди відступала на задній плян перед заможнішими і впливовішими своїми польськими „братами”.

Але бували хвили, коли національні чи класові інтереси, скрісталізувавшись коло якогось конкретного факту, подвигали цю шляхетську масу до живішої й солідарнішої акції. Мотиви й обставини таких фактів не завжди нам звісні навіть тоді, як звісні самі факти. До таких фактів загадкових виступів української шляхти в Галичині напр. належить масовий перехід української шляхти Галицької землі до волоського воєводи Богдана під час його походу на Галичину влітку 1509. р.²⁰). Випадково довідуємося, що тоді приступили до нього Іванко Демидецький і Ілля Шумлянський, Іванко, Яцко, Васько Мищенські (?), Федько Дубрович, Зань Цуцилівський, Сенько Витвицький, Васько й Марко Княгиницькі, Семен, Іван, Сенько й Сидор Дрогомирецькі, Сенько Балицький, Дмитро з Данискович, Григорій, Сенько Гринча, Григор, Фича й Івасько Березовські, Івасько Пишнинський (?), Андрій Луцький²¹). Їх проголосили за зрадників²² і маєтки їх конфісковано²³). Але по погромі Волощини взимі 1509/10. р., коли господар мусів зобов'язатися в договорі між іншим звернути всіх людей, виведених з України, шляхтичі вернулися з Волощини й виправдувалися, що пристали до воєводи не добровільно, а з примусу. Це виправдання прийняли і тих шляхтичів привернули до своїх прав і чести, але важко повірити в правдивість того виправдання. Та обставина, що в тім примусовім положенні знайшлися якраз шляхтичі-українці, вірні своїй народності, каже здогадуватися інакших мотивів. Знаємо, що на ґрунті спільної віри, письменства, культурних елементів була все деяка внутрішня зв'язь між Галичиною й Волощиною і в тім факті може вона також себе проявила, хоч за відсутністю всяких подробиць тяжко пускатися в якісь ближчі здогади. Пригадаємо, що кільканадцять років перед тим мав місце такий же неясний, але ще інтересніший рух, зв'язаний з іменням Мухи, де провідником українського селянства Покуття й Галичини виступає волоський агент (про це ще тріхи нижче). Рік пізніше воєвода волоський висунув якогось претендента (сучасний польський літописець зве його Андрієм Барулом), що нарівняв себе правним спадкоємцем Руси, яку Казимир силоміць загорнув собі; за допомогою султана він пробував захопити Галичину, але ненароком його зловили слуги Мих. Бучацького²⁴). А двадцять літ пізніше від того інциденту 1509. р. під час волоського походу на Галичину, через Покуття на Галич, знову

²⁰) Про цей напад Богдана і польський похід на Волощину спеціальна розвідка Пуласького *Wojna Zygmunta I. z Bohdanem wojewodą moldawskim w 1509 r.* — Szkice т. I. Факт, про який говоримо, залишився її авторові незвісний.

²¹) Матеріали I. ч. 66 (деякі назви покручені).

²²) *Sua temeritate, fidelitate postposita, sponte et non coacti ad eundem woywodam defecissent eidemque se absque legitima causa subieciissent* — *ibid.*

²³) *Ibid.* ч. 65.

²⁴) *Monum. Pol. hist.* III, с. 239--40.

чуємо, що українці майже поголовно переходять і піддаються воєводі, і він їх приймає ласкаво, а католиків каже побивати²⁵).

Є в тих усіх епізодах кінця XV. і першої половини XVI. в. якийсь слід українсько-волооської іреденти — на жаль так неясної через недостачу джерел.

Ясніше зарисовуються нам деякі рухи, що захоплюють шляхту в XVII. в. В Західній Галичині напр. таким фактом була оборона перемиського владцтва від унії впродовж майже цілого півстоліття по смерті Копистенського (1610.)²⁶). Оборона православ'я від унії в тім часі взагалі уважалася, так сказати б, за питання чести — не тільки релігійної, але й національної; місцевій же шляхті вона була близька й тому, що на всякого роду церковних посадах, від менших — попівських і дяківських і до самого владцтва, було багато членів місцевих шляхетських родів, які тим чином були зв'язані дуже живими зв'язками з усякими єрархічними й церковними перемінами своєї єпархії. Коли по смерті Копистенського, також місцевого шляхтича, що залишився по боці православ'я, король віддав перемиське владцтво за протекцією місцевого єпископа уніятові Атанасієві Крупецькому, то місцева шляхта разом з духовенством виступила з виразною опозицією проти цієї номінації і почала переслідувати владку-уніята на кожнім кроці. Король Жигмонт, через скарги Крупецького беручи його в спеціальну опіку і закладаючи величезну заруку 50 тис. дукатів на випадок якоїсь пригоди, вичисляє в своїм мандаті безконечний ряд місцевої шляхти, що взяла активну участь у тій війні за владцтво, настаючи на безпеку і життя Крупецького. Тут фігурують: Іван і Микола Хлопецькі, Мартин Ритаровський, Федор Турянський, Андрій і Іван Созанські, Іван Манастирський, Іван, Павло, Іван, Миколай, Лука, Адам, Василь, Самійло і Михайло Літинські, Федор, Олександр, Андрій, Гаврило і Яцєнтий Копистянські, Василь Терлецький, Федор Винницький, Степан і Богдан Радилівські, Мартин-Олександр Фарафунта Блажовський, Іван, Федір, Григорій, Павло і Грицько Попелі, Мартин Ясеницький, Грицько Коблянський, Олександр Угерницький, Іван і Василь Бунтовецькі (!), Федор, Іван і Григорій Височанські, Іван Криницький, Тимко, Іван, Григорій й Іванко Кульчицькі, Петро Рогозинський, Петро й Олександр Голятицькі, Іван Чайковський, Грицько Яноцький, Іван Тустановський, Федор Коблянський, Босько Хмитковський (!), Федор Куничковський, Дмитро й Петро Гординські, Іван Ільницький, Дмитро Сидорський, Дмитро Бурда, Федор Татомир²⁷).

З-поміж контр-владиків православних, протиставлених Крупецькому, шляхта підтримувала особливо енергійно владку Гуле-

²⁵) ad quem Rutheni illic paene omnes advolant et se illi gestibundi subjiiciunt quos ille benigne suscipit et tractat, eos vero, qui Romani ritus sunt, occidi jubet — Akta Tomiciana, XII. ч. 393, лист з грудня 1530. р. Згадаю ще королівський наказ 1511. р., щоб пани з Галичини не їздили на священня до Волощини — вони suscipiendorum ordinum, ut ipsi putant sacrorum, causa solent se conferre in Valachiam et alias exteras partes et plerumque de rebus et statu regni apud hostes diserere positionemque regni proderet (Corpus iuris Polon III. ч. 71).

²⁶) Про неї у Добрянського, Історія єпископів єп. перемиської, Ło ziński, Prawem i lewem I. (с. 294 і далі), Голубевъ, Петръ Могіла т. II. с. 135 і далі.

²⁷) Книга перем. гр. 327, с. 18—19.

вича, чоловіка енергійного, що вмів, видно, зорганізувати цю шляхетську громаду і за її поміччю збройною рукою викинув Крупецького з церковних маєтностей та відборонився від адміністрації, що хотіла Крупецького взяти в оборону, а шляхта через послів своїх вистаралася у короля виправдання для Гулевича і забезпечення йому владництва до кінця життя. По смерті Гулевича так само збройною рукою підтримують шляхтичі його наступника — православного владика Винницького, що викидає Крупецького з церковних маєтностей. Вони помагають йому проти наступника Крупецького, поляка-уніята Хмельовського, якому унеможливають не тільки володіння, але й саме пробування в перемиській єпархії; водночас на соймках земських проводять ухвали в інтересах Винницького, упоминаються за ним через своїх послів на соймі і перед королем та забезпечують йому володіння єпархією.

Не так одноціла й солідарна, бо скомплікована різними відмінами в конкретних економічних і класових інтересах, але також дуже помітна була участь східньогалицької шляхти в народних рухах часів Хмельниччини. Ареною їх була головна земля Галицька (західню Галичину рух зачепив розмірно слабо), а місцева шляхта виступає особливо в руху, що його організував на Покутті Семен Височан (можливо — один із шляхтичів Височанських). Вона фігурує тут в ролі ватажків, „полковників”, провідирів селянських і міщанських повстанців, з яких складалося Височанове військо²⁸). Тут і в інших ватагах зустрічаємо купу Грабовецьких, Голинських, Березовських, Скольських, Княгиницьких, Жураковських, Татомирів, Дрогомирецьких, Язвинських, Струтинських, Мединських, Гошовських, Попелів. Всю загалом місцеву українську шляхту поляки обвинуувачували в прихильності до повстання, в заміслах запанувати собі на місці поляків і т. ін.²⁹). На жаль відсутність якихось енуціцій самих учасників повстань не дозволяє нам вглянути в мотиви повстання, як собі його українські шляхтичі-учасники їх уявляли.

Та й поза такими надзвичайними епізодами, в чисто буденнім житті, не можна переочити те значіння, яке мала ця дрібна шляхта в консервованні українського елемента і його національної традиції. Яка б не була бідна, некультурна, позбавлена впливу й поваги ця дрібна шляхта, все ж таки і своїм матеріяльним становищем, і добробутом, і що важніше — своїм суспільним положенням підносилася вона над рівнем позбавленого всяких громадянських прав, зведеного до становища робучого інвентаря панщинного селянства. Серед неї не бракувало одиниць, які *ut in substantia sic in moribus et claritate* виносилися над той низький рівень, на який зіпхнуто український елемент. Щоправда, в значній частині те, що підносилося над той рівень, скоро пропадало для українського елемента — потягнувшись культурним покостом, воно асимілювалося в „культурнім” — польськім елементі. Але все ж присутність того повноправного і трохі заможнішого, бутнішого елемента в українських рядах давала їм деяку моральну силу і — запомагала їх діячами на різних

²⁸) Див. Томашівського, Народні рухи в Галицькій Русі 1648. р. (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. XXIV. і особно) с. 39. і далі, пор. с. 121—3.

²⁹) Жерела IV. ч. 42, 74, 83, 97, 152, V. ч. 42, 63, 75, пор. Томашівського оп. с. с. 41.

полях. Перечитуючи вище наведені реєстри шляхетських родів Галичини, читач певно ненароком пригадував собі Балабанів і Копистинських, Желиборських і Винницьких, Плетенецьких і Кальнофойських, Радилівських і Жураковських, що залишили свої імена в культурній історії України — не тільки самої Галичини, як діячі на різних полях церковного, просвітнього, культурного життя. В великих масах виходило відси духовенство — добра половина тих шляхетських родів заразом стало родами, династіями духовними. Велика маса тих імен потім вписалася в історію першого століття українського відродження в Галичині...
